

Listy pasterskie pierwszego biskupa częstochowskiego dr. Teodora Kubiny

Kodeks Prawa Kanonicznego, ogłoszony 27 V 1917 r. przez papieża Benedykta XV, w kanonach 1327 i 1328 określił, iż podstawowym obowiązkiem biskupów diecezjalnych jest głoszenie wiary katolickiej w swoich diecezjach: „Biskupi mają obowiązek głoszenia wiary osobiście, jeśli nie mają uzasadnionych przeszkód, a także oprócz proboszczów powinni sobie przybrać do pomocy innych zdolnych mężów, którzy ten obowiązek głoszenia wiary mogą ku zbawieniu spełniać” (kan. 1327). „Nikommu innemu nie przysługuje obowiązek głoszenia wiary jak tylko tym, którym prawny przełożony zlecił ten obowiązek specjalnie lub którzy ten obowiązek z urzędu winni wykonywać” (kan. 1328). W ten sposób prawo kościelne normowało istniejącą od kilku wieków, także w Kościele katolickim w Polsce, praktykę realizacji władzy nauczycielskiej biskupów względem duchowieństwa i wiernych w diecezjach. Biskupi realizowali obowiązek głoszenia wiary w swoich diecezjach na wzór papieskiego nauczania w całym Kościele powszechnym¹.

Na wzór listów apostoelskich w późniejszych wiekach papież kierowali analogiczne pisma do całego Kościoła powszechnego, a biskupi do duchowieństwa i wiernych w swoich diecezjach. Jednak pod koniec

Ks. JAN ZWIĄZEK – prof. dr hab. nauk teologicznych, absolwent Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie, były prezes Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych w Polsce, wykładowca historii w Adademii im. Jana Długosza w Częstochowie oraz były wykładowca historii Kościoła w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Wyższym Seminarium Duchownym OO. Franciszkanów Konwentualnych w Krakowie, Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej i Instytucie Teologicznym w Częstochowie; członek wielu towarzystw naukowych.

¹ *Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Romae 1926, 361; F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, Opole 1957, 510.

średniowiecza praktyka pisania listów pasterskich prawie zanikła. Stały się one powszechnym zjawiskiem dopiero po odnowie trydenckiej Kościoła, w dużej mierze także dzięki upowszechnieniu druku. Również biskupi polscy na wzór działalności duszpasterskiej kardynała Karola Boromeusza we Włoszech pisali listy pasterskie do duchowieństwa i wiernych w polskich diecezjach. W późniejszych czasach obok listów pasterskich poszczególnych biskupów diecezjalnych także wszyscy biskupi kierowali zbiorowe listy do wszystkich duchownych i wiernych we wszystkich diecezjach w Polsce. Na ogół jednak ukazywały się listy pasterskie poszczególnych biskupów diecezjalnych. W XVI i XVII stuleciu znane były m.in.: biskupa krakowskiego kardynała Jerzego Radziwiłła *Ad parochos dioecesis suae Cracoviensis epistola* (1593 r.), arcybiskupa gnieźnieńskiego Bernarda Maciejowskiego *Epistola pastoralis ad parochos provinciae Gnesnensis* (1601 r.) czy prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego *Rozporządzenia i pisma pasterskie do diecezji plockiej* (1786 r.). Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę Konferencja Episkopatu Polski wydała m.in. zbiorowy list pasterski *Biskupi polscy do duchowieństwa i wiernych z 10 XII 1918 r. czy Odezwę Episkopatu Polski w sprawie antyreligijnych wystąpień na Zjeździe Związku Nauczycieli Szkół Powszechnych w Krakowie w lipcu 1930 r.* (1930 r.). Biskup krakowski Adam Stefan Sapieha wydał ok. 150 listów pasterskich do duchowieństwa i wiernych w diecezji krakowskiej, a inni biskupi polscy także w tej formie kierowali pouczenia do duchowieństwa i wiernych w swoich diecezjach, co znalazło wyraz w publikowanych listach pasterskich w poszczególnych diecezjach².

W latach II Rzeczypospolitej listy pasterskie tak Konferencji Episkopatu Polski, jak i poszczególnych biskupów diecezjalnych podejmowały aktualnie istotne problemy nauczania wiary i obyczajów w warunkach odbudowy państwowości polskiej. Biskupi, opierając się na doktrynie Kościoła powszechnego, głoszonej przez papieży, dostosowywali powszechną naukę kościelną do sytuacji w swoich diecezjach. Jeszcze w czasie pierwszej wojny światowej, w styczniu 1916 r., biskupi polscy wystosowali zbiorowy list pasterski *Biskupi polscy do ludu polskiego*, w którym wzywali społeczeństwo polskie do solidarności narodowej, piętnowali hazard i pijaństwo. Podobnie podczas wojny polsko-bolsze-

² J. DUCHNIEWSKI, *Listy pasterskie*, EK, t. 10, 1161-1165; E. FLORKOWSKI, *Listy pasterskie Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga Sapieżyńska*, red. J. Wolny przy współpracy R. Zawadzkiego, Kraków 1982, t. 1, 179-196.

wickiej biskupi z Jasnej Góry wzywali Polaków do obrony niedawno odzyskanej niepodległości i modlitwy do Najświętszego Serca Jezusowego i Matki Boskiej Częstochowskiej o wolność dla ojczyzny. Natomiast bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości biskupi polscy w liście pasterskim *Biskupi polscy do duchowieństwa i wiernych* z dnia 10 XII 1918 r. wzywali duchowieństwo i wiernych do odbudowy państwa polskiego po latach niewoli narodowej i zniszczeniach z czasu pierwszej wojny światowej. W niepodległej Polsce każde plenarne zebranie Konferencji Episkopatu Polski kończyło się listem pasterskim do duchowieństwa i wiernych na tematy dotyczące aktualnych problemów życia religijnego w Polsce i grożących w związku z tym niebezpieczeństw³.

Listy pasterskie Episkopatu Polski i poszczególnych biskupów były także odpowiedzią na aktualne problemy społeczne w II Rzeczypospolitej. Takim problemem była obrona nauczania religii w szkołach powszechnych, zagwarantowanego postanowieniami konkordatu zawartego między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, a atakowanego przez Związek Nauczycieli Szkół Powszechnych. W wystąpieniach biskupów znalazły się także problemy związane z powszechnym w tym czasie zjawiskiem wychodźstwa sezonowego i sprawami kwestii robotniczej⁴.

Po wybuchu drugiej wojny światowej biskupi w swoich pismach do wiernych kierowali wezwania do zachowania spokoju wobec bestialskich metod stosowanych przez najeźdźców niemieckich w stosunku do ludności polskiej. Przypominali także wiernym o wypełnianiu obowiązków religijnych, a duchownym o konieczności zorganizowania nauczania religii dla młodzieży ogólnokształcących szkół średnich, zlikwidowanych przez władze okupacyjne. Ale także powszechnie biskupi wzywali do niesienia pomocy materialnej ludności polskiej wypędzonej z terenów polskich wcielonych do III Rzeszy Niemieckiej i pozbawionej wszelkiej własności⁵. Wezwania biskupów ukazywały się przeważnie w formie pism ulotnych, znacznie krótszej niż w normalnych czasach. Były drukowane w jeszcze istniejących polskich drukarniach, a najczęściej rozpowszechniane w maszynopisach. Urzędowe pisma diecezjalne i inne czasopisma kościelne zostały zlikwidowane przez Niemców.

³ J. DUCHNIEWSKI, *Listy pasterskie*, 1163-1164.

⁴ *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński – S. Wilk, Lublin 1980.

⁵ J. SZYLING, *Polityka okupanta hitlerowskiego wobec Kościoła katolickiego 1939 – 1945*, Poznań 1970; K. ŚMIGIEL, *Kościół katolicki w tzw. Kraju Warty 1939 – 1945*, Lublin 1979; Z. FIJAŁKOWSKI, *Kościół katolicki na ziemiach polskich latach okupacji hitlerowskiej*, Warszawa 1983.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej na terenach polskich rozpoczęło się przejmowanie władzy przez władze komunistyczne pod nadzorem i na wzór ustroju Związku Radzieckiego. Mimo ograniczeń rewolucyjnej cenzury państwowej zostały jednak wznowione czasopisma urzędowe poszczególnych diecezji, w których biskupi, powracając do działalności przedwojennej, wzywali duchowieństwo i wiernych do wierności polskim tradycjom narodowym i katolickim, zabierali głos w sprawie wyborów do Sejmu oraz w ważnych sprawach kościelnych w latach powojennych, m.in. w sprawie odbudowy stolicy i jej kościołów. Jednakże na przeszkodzie publikowaniu listów pasterskich biskupów, jak wszystkich pism kościelnych, pojawiła się wszechpotężna cenzura rewolucyjna ze strony władz państwowych i partyjnych⁶. Mimo tych trudności biskupi publikowali swoje listy pasterskie w jeszcze tolerowanych pismach diecezjalnych, wzywając wiernych do przestrzegania przepisów kościelnych. Zabierali także głos w sprawach społecznych i na temat realizacji obowiązków religijnych w nowych warunkach społeczno-politycznych.

Sama nazwa pism biskupich, poświęconych nauczaniu wiary i szeroko pojętych obyczajów katolickich, nie została dokładnie określona. Wchodziły one w zakres nauczania wiary. Autorzy w tytułach swoich pouczeń używali nie tylko nazwy „list pasterski”, ale i pokrewnych – synonimów. Stwierdzić jednak należy, iż dla obszernych i szczegółowych deklaracji stosowali określenie „list pasterski”, które odnosiło się zarówno do listów zbiorowych, jak i pism poszczególnych biskupów diecezjalnych. Ale używano także w tytułach nazw: „słowo pasterskie”, „orędzie”, „odezwa” lub „apel”. Te określenia w tytułach podawano w zależności od okoliczności i podejmowanego aktualnego zagadnienia, które biskup w swoim piśmie wyjaśniał w aspekcie nauki kościelnej. Pisma biskupów określane zarówno jako listy pasterskie, jak i innymi nazwami, były ściśle związane z istniejącymi warunkami historycznymi. Istotną cechą tych pism było podawanie czasu i miejsca, w których podejmowane kwestie były aktualne. W znaczeniu szerszym pojęciem

⁶ A. DUDEK, *Państwo i Kościół w Polsce 1945 – 1970*, Kraków 1995; H. DOMINICZAK, *Organy Bezpieczeństwa PRL 1944 – 1990*, Warszawa 1997; R. GRYZ, *Państwo a Kościół w Polsce 1945 – 1956 (na przykładzie województwa kieleckiego)*, Kraków 1999; H. DOMINICZAK, *Organy Bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944 – 1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000; Z. PAWŁOWICZ, *Kościół i Państwo w PRL 1944 – 1989*, Gdańsk 2004; J. ŻARYN, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004; *Aparat represji w Polsce Ludowej 1944 – 1989*, red. Z. Nawrocki, Rzeszów 2004.

czasu określany jest okres działalności biskupa w swojej diecezji, natomiast precyzyjna data ukazania się pisma biskupiego wskazywała czas występowania podejmowanego problemu. Problematyka podejmowana w indywidualnych listach pasterskich dotyczyła spraw występujących w poszczególnych diecezjach, kierowanych przez tych biskupów. W zbiorowych listach pasterskich czas ich powstania był ściśle określony, a dotyczyły one spraw wiary katolickiej na całym terytorium działania Konferencji Episkopatu, co w rzeczywistości polskiej obejmowało terytorium całej Polski. Listy pasterskie (mimo różnych nazw w tytułach) posiadały istotną cechę wiarygodności publicznej, bowiem ich treści i rozwiązanie podjętego zagadnienia były weryfikowane przez ogół duchowieństwa i wiernych, a ich oceny były rozważane i oceniane także przez przeciwników religijnych. Dzięki temu listy pasterskie stały się źródłem historycznym do badań dziejów kościelnych w zakresie wszystkich problemów doktrynalnych i społecznych, zarówno w całej Polsce jak i w poszczególnych diecezjach. Dlatego można mówić i prowadzić badania naukowe nad rzeczywistością historyczną w listach pasterskich polskiego Episkopatu i poszczególnych biskupów w Polsce.

1. Warunki społeczno-religijne w diecezji częstochowskiej w latach działalności biskupa Teodora Kubiny

W dniu 14 grudnia 1925 r. pierwszym biskupem nowo utworzonej diecezji częstochowskiej został mianowany ks. dr Teodor Kubina. Pochodził on z Świętochłowic na Górnym Śląsku, będącym od sześciu wieków pod rządami niemieckimi. Urodził się 16 IV 1880 r. jako syn Macieja i Joanny z d. Rolek. Ojciec pracował jako górnik, a matka prowadziła dom rodzinny i wychowywała dzieci. Do szkoły średniej uczęszczał w Królewskiej Hucie. Rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne na Uniwersytecie Wrocławskim, a ukończył w uniwersytetach rzymskich, uzyskując doktoraty z filozofii i teologii. Po przyjęciu święceń kapłańskich pracował w diecezji wrocławskiej na Górnym Śląsku, w Kołobrzegu oraz jako proboszcz w Berlinie i w Katowicach. Obok pracy duszpasterskiej dla katolików narodowości polskiej i niemieckiej prowadził aktywną działalność patriotyczną na rzecz powrotu Górnego Śląska do Macierzy oraz działalność społeczną wśród ludności robotniczej w duchu encykliki papieża Leona XIII *Rerum novarum*. Od chwili rozpoczęcia działalności w diecezji częstochowskiej organizował ją od

początku, ustanawiając instytucje diecezjalne na czele z kurią biskupią i seminarium diecezjalnym, a przede wszystkim kierując pracą duszpasterską w parafiach. Zgodnie z wytycznymi papieża Piusa XI zorganizował w diecezji liczne stowarzyszenia społeczno-religijne. Od początku istnienia diecezji powołał do życia „Wiadomości Diecezjalne” oraz tygodnik katolicki „Niedziela”. Na szczególną uwagę zasługuje jego działalność pisarska, dotycząca zarówno życia religijnego duchowieństwa i wiernych, jak i problemów społecznych, szczególnie związanych z kwestią robotniczą w Zagłębiu Dąbrowskim i w regionie częstochowskim oraz powszechnie występującym na terenie diecezji wychodźstwem sezonowym. Zgodnie z normami kościelnymi dotyczącymi działalności biskupa w diecezji do duchowieństwa i wiernych kierował listy pasterskie. W okresie II Rzeczypospolitej miały one szczególnie uroczysty charakter i dotyczyły najważniejszych spraw w diecezji w zakresie wiary i obyczajów. Publikowane były w urzędowym organie Kurii Biskupiej „Wiadomości Diecezjalne”, a także w „Niedzieli”.

W okresie okupacji hitlerowskiej jedynie w części diecezji będącej w granicach Generalnego Gubernatorstwa biskup Kubina spełniał posługi pasterskie. Do duchowieństwa i wiernych także kierował listy pasterskie, ale nie publikował ich w czasopiśmie diecezjalnym, bowiem władze okupacyjne zakazały ich wydawania, lecz w formie pism ulotnych, zwykle pisanych na maszynie do pisania. Zwracał się do duchowieństwa i wiernych w doniosłych sprawach, ale w formie znacznie skróconej. Wydawał takie zarządzenia w sprawach administracyjnych, narzuconych przez władze niemieckie. Mimo iż te zarządzenia dotyczyły ważnych spraw kościelnych, nie odnosiły się do problemów wiary i obyczajów, a nadto wynikały z nakazów okupacyjnych, dlatego uznano, że nie były to listy pasterskie. W zmienionych okolicznościach społeczno-politycznych po zakończeniu drugiej wojny światowej nastąpiły znaczne ograniczenia w działalności kościelnej w Polsce, w tym także w zakresie publikacji pism kościelnych, co było następstwem wprowadzenia wszechwładnej państwowej i partyjnej cenzury prewencyjnej. Z czasem zostały także zlikwidowane czasopisma diecezjalne. Ponownie pisma diecezjalne, w tym także listy pasterskie, ukazywały się i były rozpowszechniane w formie maszynopisów.

Nadto biskup Kubina pisał wiele artykułów w sprawach społecznych, będących opracowaniami naukowymi w duchu kościelnym, a więc także nie dotyczyły one bezpośrednio spraw wiary i obyczajów

duchowieństwa i wiernych w diecezji. Bez precyzyjnego określenia, czym są listy pasterskie, zawsze mogą się rodzić wątpliwości co do słuszności włączenia niektórych pism biskupich do tej grupy. Nadto biskup Kubina miał zwyczaj, iż na podstawie kilku własnych artykułów wydawał list pasterski na ten sam temat, np. o Akcji Katolickiej czy w kwestii robotniczej. Taką działalność prowadził biskup Kubina do wybuchu drugiej wojny światowej⁷.

Obok indywidualnych listów pasterskich biskup Kubina był także współautorem zbiorowych listów pasterskich biskupów polskich. Od czasu powstania Konferencji Episkopatu Polskich zebrani na konferencjach biskupi polscy wydawali na zakończenie obrad zbiorowy list pasterski, dotyczący podstawowych problemów związanych z sytuacją Kościoła katolickiego w Polsce. Pod teksem takiego listu wszyscy biskupi składali swoje podpisy. Stwierdzali w nim bieżące zagrożenia dla wiary i obyczajów katolickich oraz podawali sposób rozwiązania tych trudności i postępowania duchowieństwa i wiernych w zaistniałych okolicznościach.

2. Tytuły listów pasterskich

Od czasu Soboru Trydenckiego wyrazem działalności pasterskiej biskupów stały się ich listy pasterskie kierowane do duchowieństwa i wiernych w ich diecezjach. Sobór Trydencki na sesji XXIII w dniu 15 lipca 1563 r., w okresie pontyfikatu papieża Piusa IV, postanowił: „Ponieważ w Bożym nakazie polecono wszystkim, którym powierzona została troska o dusze, aby znali swe owce, składali za nie ofiary, przepowiadali im Słowo Boże i pasali je przez udzielanie im sakramentów oraz przykładem dobrych uczynków, a także troszczyli się ojcowsko o ubogich i o wszystkich innych nieszczęśliwych ludzi, oraz wypełniali inne obowiązki duszpasterskie, a to wszystko nie może być wcale

⁷ Cz. TOMCZYK, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939 – 1945*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1978, t. 4, 207-515; J. MANDZIUK, *Kubina Teodor Filip (1880 – 1951)*, SPTK, t. 6, 253-262; J. ZWIĄZEK, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990; TENŻE, *Życie i działalność biskupa Teodora Kubiny (1880 – 1951)*, RŚ 1 (1990) 7-31; TENŻE, *Początki Kościoła częstochowskiego*, w: *Pamiętnik jubileuszu Kościoła częstochowskiego 1925 – 2000*, red. I. Skubiś, Częstochowa 2001, 17-77; M TRĄBA, *Ks. dr Teodor Kubina, działalność narodowa i społeczna w latach 1905 – 1925*, Świętochłowice 2002.

zrealizowane i wypełnione przez tych, którzy nie pilnują swego stada, nie pozostają przy nim, ale porzucają to stado obyczajem najemników, święty sobór zachęca ich i upomina, aby pamiętając o Bożych przykazaniach i o byciu wzorem dla trzody, paśli i kierowali swymi owcami w mądrości i prawdzie”⁸.

W określeniu *quibus animarum cura commissa est* Sobór stwierdził, iż przede wszystkim tymi, którym ten obowiązek został powierzony, są biskupi diecezjalni. To ich trosce zostały powierzone przepowiadanie słowa Bożego, administrowanie sakramentów świętych, opieka nad wszystkimi dobrami oraz troska o biednych. Przepowiadanie słowa Bożego było szczególnym obowiązkiem biskupów. Głoszenie słowa Bożego było stale udoskonalane, aby mogło ono dotrzeć do jak najszerszych kręgów wyznawców Chrystusa. Dzięki działalności św. Karola Boromeusza coraz większą popularność zyskiwały sobie listy pasterskie nie tylko we Włoszech, ale także w innych krajach chrześcijańskich. Wprawdzie biskupi osobiście lub poprzez upoważnionych przez siebie duchownych głosili kazania, ale były one kierowane jedynie bezpośrednio do słuchaczy. Natomiast listy pasterskie dzięki możliwości ich drukowania docierały do znacznie szerszych rzesz duchowieństwa i wiernych, a w tej formie mogły być wielokrotnie czytane i przekazywane coraz to nowym czytelnikom.

W Kościele katolickim w Polsce listy pasterskie biskupów były znane od początku XVII w. Już w tym czasie miały one jednak różne tytuły. Wprawdzie początkowo były pisane w języku łacińskim, ale wkrótce były pisane także w języku polskim. W języku narodowym ich treść łatwiej mogła być zrozumiana zarówno przez duchowieństwo, jak i wiernych. W latach II Rzeczypospolitej biskupi polscy wydawali wiele indywidualnych listów pasterskich, a po powstaniu Konferencji Episkopatu Polski również zbiorowe, zwłaszcza jako wynik poszczególnych

⁸ CONCILIUM TRIDENTINUM, *Decreta super reformatione* 1: „Cum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere, pro his sacrificium offerre, verbique divini praedicatione, sacramentorum administratione, ac bonorum omnium operum exemplo pascere, pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere, et in caetera omnia pastoralia incumbere, quae omnia nequaquam ab his praestari et impleri possunt, qui gregi suo non invigilant neque assistunt, sed mercenariorum more deserunt. Sacrosancta synodus eos admonet et hortatur, ut divinatorum praeceptorum memores, factique forma gregis, in iudicio et veritate pascant et regant”, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tłum. M. Karas – A. Maniecka, Kraków 2007, t. IV/2, 686-687.

obrad biskupów polskich, które biskupi podpisywali. Taki sposób nauczania wiary i obyczajów podjęli biskupi nie tylko dawnych diecezji na ziemiach polskich, ale także diecezji powstałych na mocy bulli cirkumskrypcyjnej papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z dnia 28 X 1925 r. Wśród nowo powstałych była także diecezja częstochowska, utworzona z części macierzystych diecezji kieleckiej i wrocławskiej. Pierwszy biskup częstochowski dr Teodor Kubina w nowej diecezji stanął przed bardzo trudnymi zadaniami. Najpierw trzeba było zorganizować od podstaw nową diecezję, tak pod względem personalnym, jak i administracyjnym, w sytuacji kiedy nowa diecezja częstochowska nie posiadała w Częstochowie żadnych budynków, w których mogłyby podjąć działanie instytucje diecezjalne, a katedra częstochowska była w budowie. Należało także ujednoczyć formy działalności duszpasterskiej w obu częściach nowej diecezji, które dawniej miały własne tradycje w tej dziedzinie.

Biskup Kubina podjął w swojej diecezji wszystkie formy głoszenia Ewangelii. Wśród tych form było także publikowanie listów pasterskich. Biskup dysponował urzędowym organem władzy diecezjalnej, jakim były „Wiadomości Diecezjalne”. Organ Urzędowy Częstochowskie Kurii Biskupiej. „Wiadomości” ukazywały się od początku kwietnia 1926 r., podobnie jak tygodnik diecezjalny „Niedziela”, który wprawdzie nie był urzędowym organem władzy diecezjalnej, ale tylko ilustrowanym tygodnikiem katolickim. „Niedziela” miała wszakże tę przewagę nad „Wiadomościami Diecezjalnymi”, że ukazywała się w znacznie większym nakładzie i częściej, a jednocześnie docierała do znacznie szerszego kręgu diecezjan⁹. Z tego powodu biskup swoje pisma często publikował w tym tygodniku. Biskup nawet stwierdził, że opublikowanych na łamach „Niedzieli” jego pism nie potrzeba było odczytywać w kościołach z ambony podczas nabożeństw, ponieważ wierni mogli je przeczytać w tygodniku diecezjalnym. Nadto wydaje się, że w pierwszych latach istnienia diecezji ani biskup, ani redaktorzy wymienionych wyżej pism diecezjalnych nie dokonywali rozróżnienia pism biskupa na listy pasterskie i inne dzieła. Wśród ogłaszanych w tych czasopismach pismach biskupich z pewnością były wyodrębnione dekrety i zarządzenia w formie administracyjnej, które odnosiły się wyłącznie do niewielkiej grupy i nie dotyczyły bezpośrednio spraw wiary i obyczajów chrześcijańskich. Do tej grupy należały także referaty i prze-

⁹ J. ZWIĄZEK, *Działalność wydawnicza Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, CzST 2 (1974), 105-144.

mówienia biskupa o treści li tylko społecznej i narodowej, wygłaszane w czasie sesji naukowych czy zgromadzeń duchowieństwa. Ale pozostawała obok nich duża grupa pism, których ani biskup, ani redaktorzy czasopism diecezjalnych nie nazywali listami pasterskimi, a których treść jednoznacznie wskazywała, iż dotyczyły one spraw wiary i obyczajów i skierowane były do duchowieństwa i wiernych w diecezji. Swoją treścią i charakterem były bardzo bliskie listom pasterskim, chociaż takiego tytułu nie otrzymały. Te pisma opatrywane były tytułami: „odezwa”, „kazanie”, „przemówienie”, „wskazówki” lub też miały jedynie tytuły własne, wskazujące na problemy wiary dotyczące całej diecezji lub większej grupy wiernych, np. *Do drogich diecezjan moich przebywających na pracy za granicą* czy *Wskazówki dla księży diecezji częstochowskiej na czwarty kwartał 1939 r.* Nadto w praktyce biskupa Kubiny częsta była taka droga publikowania listów pasterskich, że po ogłoszeniu drukiem kilku artykułów na ten sam temat na ich podstawie kierował on do duchowieństwa i wiernych specjalny list pasterski, np. opublikował kilka artykułów na temat Akcji Katolickiej i na ich podstawie ogłosił jeden list pasterski na ten temat. Ale jednocześnie tytuł „odezwa” nie zawsze odnosił się do treści związanej z wiarą i obyczajami chrześcijańskimi, a przy tym odezwa nie była kierowana do wiernych w diecezji, ale do wszystkich mieszkańców. Należy tu wymienić odezwy z lipca 1946 r. w sprawie pogromu Żydów w Kielcach, których biskup Kubina był współautorem, skierowane do mieszkańców Częstochowy i powiatu częstochowskiego, opublikowane w „Głosie Narodu” w lipcu 1946 r.

W latach okupacji hitlerowskiej diecezja częstochowska została podzielona pomiędzy Generalne Gubernatorstwo a tzw. ziemie wcielone do III Rzeszy Niemieckiej. Stolica diecezji Częstochowa i miasto Radomsko pozostały w Generalnym Gubernatorstwie. W tej części mieszkał biskup Kubina i tu mógł wykonywać swoje powinności biskupie względem duchowieństwa i wiernych. W tej też części biskup wydawał swoje pisma w sprawie wiary i obyczajów, chociaż w znacznie ograniczonej formie. Czasopisma diecezjalne „Wiadomości Diecezjalne” i „Niedziela” zostały zlikwidowane. Zarządzenia biskupie, w tym także listy pasterskie, ukazywały się jedynie w formie ulotek lub maszynopisów, które były rozpowszechniane w tajemnicy przed władzami okupacyjnymi. Ale takie pisma kierowane do diecezjan w poszczególnych częściach diecezji miały charakter listów pasterskich. Nawet list biskupa Kubiny skierowany do ks. prałata Wincentego Przygodzkiego

w 1940 r. w sprawach duszpasterstwa katolickiego na terenie powiatu wieluńskiego (Warthegau) był listem pasterskim.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej znów zaczęły wychodzić czasopisma diecezjalne „Wiadomości Diecezjalne” i „Niedziela”. Biskup powrócił do przedwojennej praktyki publikowania na ich łamach listów pasterskich i analogicznych pism. Nowe czasy przyniosły jednak nowe ograniczenia w głoszeniu nauki kościelnej. Wszechpotężna cenzura państwowa i partyjna ograniczała wolność głoszenia i publikowania treści religijnych, tym bardziej programowych listów pasterskich. Nadto stan zdrowia biskupa znacznie się pogorszył, co także stanowiło dotkliwą trudność w pełnieniu obowiązków pasterskich w diecezji. W tym czasie ukazało się zaledwie kilka listów pasterskich i innych jego pism.

Wśród zbiorowych publikacji listów pasterskich polskich biskupów w okresie II Rzeczypospolitej wymieniana jest także publikacja biskupa Teodora Kubiny pt. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, wydana z okazji jego jubileuszu 25-lecia kapłaństwa, która – jak głosi tytuł – zawiera prace biskupa rozrzucone po różnych czasopismach, miesięcznikach i tygodnikach, pisane w sprawach o doniosłym znaczeniu i ważnych chwilach w okresie przeszło pięcioletniej biskupiej jego działalności, a także niektórych jego prac z ostatnich lat pasterzowania w Katowicach. Publikacje biskupa zebrał i przygotował do druku ks. Wojciech Koźlicki. Wydawca zaznaczył, że zbiór nie zawiera wszystkich prac biskupa Kubiny w określonych latach. Publikacja została wydana w dwóch tomach, a treść podzielona na trzy części: *Przemówienia okolicznościowe*, *Eucharystia* i *Akcja Katolicka*¹⁰.

Trzeba stwierdzić, że powyższy zbiór publikacji biskupa Kubiny nie zawiera wyłącznie jego listów pasterskich, ale także artykuły i przemówienia na różne tematy, opublikowane w wielu wydawnictwach. Publikację otwiera *Pierwszy list pasterski* z dnia 25 III 1926 r., skierowany przez biskupa do duchowieństwa i wiernych z okazji rozpoczęcia działalności biskupiej w nowej diecezji. Biskup przedstawił przyczyny utworzenia diecezji *u stóp Jasnej Góry*, a jednocześnie określił przywileje i obowiązki duchownych i wiernych w nowej rzeczywistości kościelnej. Podkreślił także rolę sanktuarium Matki Boskiej Częstochowskiej na Jasnej Górze w aspekcie wielkiego ruchu pielgrzymkowego z całej Polski. Ale już w następnym piśmie z racji dokonanej konserwa-

¹⁰ T. KUBINA, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, wyd. W. Koźlicki, Częstochowa 1931, t. 1, 375; t. 2, 205.

cji Cudownego Obrazu Matki Boskiej użył określenia „przemówienie”, chociaż po opublikowaniu miało ono także cechy listu pasterskiego, skierowanego do diecezjan, szczególnie mieszkańców Częstochowy. Natomiast kazania na zakończenie roku w pierwszych latach istnienia diecezji należy zaliczyć do listów pasterskich, bowiem takie kazanie przeznaczone na zakończenie 1928 r. Kuria Biskupia nakazała odczytać w kościołach jako list pasterski.

Do opracowania niniejszego tematu bardzo istotna okazała się bibliografia publikacji biskupa Teodora Kubiny, podana przez ks. prof. Józefa Mandziuka w „Słowniku polskich teologów katolickich 1918-1981”¹¹. W ujęciu chronologicznym autor wymienił 190 publikacji biskupa Kubiny. Wśród tych pozycji wymienił jako listy pasterskie te publikacje, które w tytule miały wyraźnie podaną taką nazwę. Natomiast pisma biskupie mające charakter listów pasterskich, ale niezawierające tej nazwy w tytule, wymienił w swoim wykazie jako artykuły. Jest to szczególnie cenny wykaz bibliografii, bowiem obok tytułów podaje także daty opublikowania artykułów oraz nazwy czasopism, w których poszczególne publikacje ukazały się drukiem. Dzięki temu można było podać dokładną chronologię poszczególnych listów pasterskich.

W niżej podanym wykazie listów pasterskich biskupa Kubiny podano je w kolejności chronologicznej, zarówno pisma określone jako listy pasterskie, jak i mające inne tytuły, ale treścią i charakterem odpowiadające tej nazwie. Wobec niezbyt precyzyjnej definicji listów pasterskich będą powstawać w przyszłości wątpliwości i zastrzeżenia co do słuszności uznania za listy pasterskie niektórych pism biskupa, co będzie uzależnione od kryteriów przyjętych przez późniejszych autorów. Tych wątpliwości nie byłoby, gdyby biskup swoje pisma dotyczące wiary i obyczajów chrześcijańskich, kierowane do duchowieństwa i wiernych w diecezji częstochowskiej, jednoznacznie określił jako listy pasterskie.

3. Wykaz listów pasterskich biskupa Teodora Kubiny

1. *Arcypasterska zachęta do czytania „Niedzieli”*, „Niedziela” 1 (1926) nr 41, 2;
2. *List pasterski. Teodor Kubina z Bożego zmiłowania i Stolicy Apostolskiej łaski biskup częstochowski wielebnemu duchowieństwu*

¹¹ J. MANDZIUK, *Kubina Teodor Filip*, 253-262.

- i wiernym diecezji pozdrowienie i błogosławieństwo w Panu*, WD 1 (1926), 3-8; „Niedziela” 1 (1926) nr 2, 1-3; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, wyd. ks. W. Koźlicki, Częstochowa 1931, t. 1, 3-17;
3. *Kazanie wygłoszone w czasie ingresu do katedry częstochowskiej* (fragm.), „Goniec Częstochowski” 21 (1926) nr 27, 3;
 4. *List pasterski na święto młodzieży*, WD 1 (1926), 53-55; „Niedziela” 1 (1926) nr 32, 1-3; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 2, 149-155;
 5. *Cud wiary i polskości w Ameryce. List pasterski, który wystosował do swoich diecezjan ks. dr Teodor Kubina biskup częstochowski*, Częstochowa 1927, ss. 55 (1. *Cud wiary w Ameryce*, 2. *Cud wiary w Polonii Amerykańskiej*, 3. *Cud polskości w Ameryce*, 4. *Polska misja wychodźstwa w Ameryce*, 5. *Mój pochód triumfalny*, 6. *Odezwa w sprawie wykończenia katedry częstochowskiej*);
 6. *List pasterski o Akcji Katolickiej*, WD 2 (1927), 94-100; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 2, 26-48;
 7. *Odezwa Najdostojniejszego Pasterza* (zapraszająca wiernych na Jasną Górę celem spotkania się z biskupem), WD 2 (1927), 18-19;
 8. *Orędzie na powitanie wycieczki Polaków z Ameryki. Witajcie kochani Rodacy*, „Niedziela” 2 (1927) nr 19, 193-194;
 9. *List pasterski o Eucharystii Świętej*, WD 3 (1928), 5-14; „Niedziela” 3 (1928) nr 8, 87-90; nr 9, 97-99; nr 10, 113-115; nr 11, 127-129; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 249-277;
 10. *Przemówienie biskupa Kubiny. Zjazd Ks. Ks. Konsulatorów i Dziekanów*, WD 3 (1928), 18-21;
 11. *Chrystus – Robotnik. Przemówienie biskupa Teodora Kubiny wygłoszone na Diecezjalnym Kongresie Eucharystycznym w Częstochowie w niedzielę 9 września*, „Niedziela” 3 (1928) nr 39, 446-449; nr 40, 459-460; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 296-305;
 12. *Odezwa do diecezjan w sprawie budowy Seminarium*, WD 3 (1928), 21-22;
 13. *List pasterski w sprawie Diecezjalnego Kongresu Eucharystycznego w Częstochowie*, WD 3 (1928), 30-32; „Niedziela” 3 (1928) nr 30, 345-346; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 289-295;

14. *List pasterski z okazji 10-lecia Zmartwychwstania Polski*, WD 3 (1928), 49-51; „Niedziela” 3 (1928) nr 46, 526-528; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 135-141;
15. *Kochani Diecezjanie. Odezwa do diecezjan w sprawie budowy Seminarium*, WD 3 (1928), 21-22; „Niedziela” 3 (1928) nr 16, 181-183;
16. *Plon życia naszego w ubiegłym roku. Kazanie w katedrze częstochowskiej na zakończenie roku 1927*, „Niedziela” 3 (1928) nr 4, 38-46; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 50-70;
17. *Słowo arcybiskupie do wychodźców*, „Niedziela” 3 (1928) nr 10, 109-111;
18. *Rok 1928 w świetle wieczności. Kazanie w katedrze częstochowskiej na zakończenie 1928 r.*, WD 4 (1929), 71-91;
19. *List pasterski w sprawie drugiego Diecezjalnego Kongresu Eucharystycznego w Sosnowcu*, WD 4 (1929), 25-20; „Niedziela” 4 (1929) nr 18, 211-214; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 306-315;
20. *„Te Deum laudamus” na zakończenie 1929 r.*, „Niedziela” 5 (1930) nr 3, 29-35; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 92-113;
21. *Do drogich diecezjan moich przebywających dla pracy za granicą. List pasterski*, „Niedziela” 5 (1930) nr 32, 389-391; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 128-134;
22. *Lux in tenebris lucet – światłość w ciemnościach. Kazanie w katedrze częstochowskiej na zakończenie 1930 r.*, w: T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 114-127;
23. *List pasterski w sprawie społecznej*, „Niedziela” 5 (1930) nr 11, 133-136; nr 12, 143-145; nr 13, 159-162; nr 14, 173-174; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 2, 89-106;
24. *List pasterski w sprawie Akcji Katolickiej Dobroczynności*, „Niedziela” 6 (1931) nr 39, 486-489; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 2, 57-64;
25. *Praca katolicka inteligencji z wyższym wykształceniem*, w: T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 2, 107-126;
26. *List pasterski w sprawie społecznej*, „Niedziela” 5 (1930) nr 11, 133-136; nr 12, 145-145; nr 13, 159-162; nr 14, 173-174; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 2., 89-106;
27. *List pasterski o zagadnieniu cierpienia*, WD 6 (1931), 1-7; „Niedziela” 6 (1931) nr 7, 83-90; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 150-166;

28. *Do naszych braci wychodźców*, „Niedziela” 6 (1931) nr 11, 134-136;
29. *Najpiękniejsze dzieło miłosierdzia (Odezwa biskupa o pomoc dla biednych dzieci)*, „Niedziela” 6 (1931) nr 44, 554;
30. *Odezwa do Księży Proboszczów w związku z uroczystościami 550-lecia sprowadzenia Obrazu Matki Boskiej na Jasna Górę*, Częstochowa 1932 (nadbitka).
31. *Odezwa z okazji nadchodzącego święta Chrystusa Króla i Tygodnia Miłosierdzia Chrześcijańskiego*, WD 8 (1933), 55-56; „Niedziela” 8 (1933) nr 44 (dodatek);
32. *List pasterski w sprawie III Diecezjalnego Kongresu Eucharystycznego w Wieluniu*, WD 6 (1931), 35-37; „Niedziela” 6 (1931) nr 15, 185-188; T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 326-331;
33. *List pasterski na początek Nowego Roku (1932)*, Częstochowa 1932, ss. 39; „Niedziela” 7 (1932) nr 4, 39-52; nr 5, 50-55;
34. *List pasterski o najważniejszych naszych zadaniach w obecnej chwili*, WD 7 (1932), 43-51; „Niedziela” 7 (1932) nr 40, 473-476; nr 41, 485-488;
35. *Albo z Bogiem w nowy świat albo bez Boga w przepaść. Kazanie wygłoszone w katedrze częstochowskiej na zakończenie roku 1932*, „Niedziela” 8 (1933) nr 3, 26-29; nr 4, 43-44;
36. *List pasterski o wartości życia wiecznego*, WD 9 (1934), 9-17; „Niedziela” 9 (1934) nr 8, 85-88;
37. *List pasterski w sprawie jubileuszu powszechnego i Kongresu Eucharystycznego w Dąbrowie Górniczej*, WD 7 (1934), 32-36; „Niedziela” 9 (1934) nr 19, 218-220; nr 20, 231;
38. *Cud wiary i polskości w Ameryce Południowej. List pasterski*, w: *Cud wiary i polskości wśród wychodźstwa polskiego*, Częstochowa 1935, 7-30;
39. *Dziejowe posłannictwo narodu polskiego w kraju i na wychodźstwie*, w: *Cud wiary i polskości wśród wychodźstwa polskiego*, Częstochowa 1935, 33-46;
40. *Wychodźstwo polskie przed Matką Boską Częstochowską na Jasnej Górze*, w: *Cud wiary i polskości wśród wychodźstwa*, Częstochowa 1935, 47-51;
41. *Słowo pożegnalne do rodaków w Brazylii*, w: *Cud wiary i polskości wśród wychodźstwa polskiego*, Częstochowa 1935, 65-76;
42. *Odezwa z okazji Diecezjalnego Kongresu Eucharystycznego w Kłobucku*, WD 10 (1935), 25-26; „Niedziela” 10 (1935) nr 22, 267;

43. *List pasterski na święto Chrystusa Króla*, Częstochowa 1936, ss. 7 (nadbitka); „Niedziela” 11 (1936) nr 43, 513-518;
44. *List pasterski z okazji 14 rocznicy wyboru papieża i 10 rocznicy ingresu (do katedry częstochowskiej biskupa Teodora Kubiny)*, WD 11 (1936) nr 5, 51-54; nr 6, 63-65;
45. *Arcypasterskie podziękowanie z okazji 10-lecia diecezji i 10 rocznicy ingresu*, „Niedziela” 11 (1936) nr 8, 87-88;
46. *Odezwa w sprawie Diecezjalnego Zjazdu Katolickiego w Zielone Świątki w Częstochowie*, WD 11 (1936), 29-31; „Niedziela” 11 (1936) nr 17, 199-200;
47. *List pasterski na Nowy Rok* (1937), WD 12 (1937), 1-7; „Niedziela” 12 (1937) nr. 3, 25-29; nr 4, 37-39; nr 5, 51-55; nr 6, 62-64;
48. *Przemówienie wygłoszone na Sejmie Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego, obradującego w Wilkes Barre w Stanach Zjednoczonych*, „Niedziela” 12 (1937) nr 43, 521-522;
49. *W obronie czci Matki Boskiej. Przemówienie na Jasnej Górze podczas wielkiej manifestacji religijnej społeczeństwa częstochowskiego*, „Niedziela” 12 (1937) nr 37 (nadbitka);
50. *List pasterski o czuwaniu i modlitwie*, WD 13 (1938), 85-89; „Niedziela” 13 (1938) nr 40;
51. *Odezwa pasterska w sprawie obchodu uroczystości kanonizacyjnej błog. Andrzeja Boboli*, „Niedziela” 13 (1938) nr 15, 169-170;
52. *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym*, WD 13 (1938), 37-45;
53. *List pasterski o potrzebie dobrych kapłanów*, WD 14 (1938), 14-22; „Niedziela” 14 (1939) nr 9, 116-117; nr 10, 132-133; nr 11, 144-145; nr 12, 160-161;
54. *Orędzie w sprawie Diecezjalnego Kongresu Eucharystycznego w Zawierciu*, WD 14 (1939) nr 23, 309-310;
55. *Orędzie biskupa częstochowskiego po zgonie Ojca świętego Piusa XI do przewielebnego duchowieństwa i wiernych diecezji częstochowskiej*, WD 14 (1939), 13;
56. *List pasterski z początku miesiąca Różańca św. (października 1939 r.)*, w: AACz, sygn. KB 1 (luźne kartki);
57. *Wskazówki dla księży diecezji częstochowskiej na czwarty kwartał 1939 r.*, w: AACz, sygn. KB 1, s. 265;
58. *Wytyczne dla nauki religii, jak i w ogóle pracy duszpasterskiej nad młodzieżą w diecezji częstochowskiej*, w: AACz sygn. KB 1, s. 275-287 (mps);

59. *Pismo biskupa Kubiny wzywające do niesienia pomocy biednym i wysiedlonym do Częstochowy z tzw. Ziemi Wcielonych do III Rzeszy*, w: AACz sygn. KB 1, s. 290-294 (msp);
60. *Motu proprio papieża Piusa XII urządzające na dzień 24 XI 1940 r. powszechne modły za obecne potrzeby ludzkości*, w: AACz sygn. KB 1, s. 309-310;
61. *Pismo biskupa Teodora Kubiny do duchowieństwa w obrębie Generalnego Gubernatorstwa (w sprawie pomocy dla ukrywających się kapłanów)*, w: AACz sygn. KB 1, s. 387;
62. *Odezwa arcybiskupa w sprawie zbiórki dla wysiedlonych z Warszawy [7 X 1944 r.]*, w: AACz sygn. KB 1, s. 487-489;
63. *Biskup Teodor Kubina do Księży w sprawie godziny kapłańskiej*, w: AACz sygn. KB 1, s. 451-453;
64. *Pismo biskupa w sprawie protokołów wizytacji dziekańskich i sprawozdania proboszczów o stanie parafii z lat 1943-1944 na terenie Prowincji Górnośląskiej*, w: AACz sygn. KB 1, s. 485-487 (luźne kartki);
65. *Pismo biskupa Teodora Kubiny do dziekanatów powiatu wieluńskiego w sprawie życia kościelnego na tym terenie*, w: AACz sygn. AP 176, s. 73-74;
66. *Orędzie do wiernych w sprawie małżeńskiej. List pasterski*, WD 16 (1946), 1-6;
67. *Przemówienie J.E. Ks. Biskupa Ordynariusza na konferencji Księży konsulatorów i dziekanów*, WD 16 (1946), 9-12;
68. *List arcybiskupa w sprawie poświęcenia parafii, diecezji i narodu Niepokalanemu Sercu Maryi*, WD 16 (1946), 53-59;
69. *List pasterski Episkopatu Polski w sprawie pijaństwa*, WD 17 (1947), 17-20 (ten list pasterski biskup Kubina polecił odczytać we wszystkich parafiach diecezji częstochowskiej);
70. *Przemówienie biskupa Teodora Kubiny podczas dorocznej Konferencji konsulatorów, komisarzy biskupich oraz dziekanów, odbytej w dniach 22 i 23 kwietnia 1947 r. w Częstochowie*, WD 17 (1947), 40-49;
71. *List pasterski J.E. Ks. Biskupa Częstochowskiego dra Teodora Kubiny (na Wielki Post 1948 r.)*, WD 18 (1948), 13-20;
72. *List pasterski w sprawie 1950 rocznicy Narodzenia Chrystusa Pana oraz 25 rocznicy erekcji diecezji*, WD 19 (1949), 84-90;
73. *Odezwa z okazji 550 rocznicy śmierci Królowej Jadwigi*, WD 19 (1949), 63-64.

4. Zbiorowe listy pasterskie biskupów polskich

W tym miejscu należałoby odnieść się do zbiorowych listów biskupów polskich, publikowanych zwykle po zakończeniu konferencji Episkopatu Polski, chociaż nie tylko. Biskup Teodor Kubina od początku swej działalności w diecezji częstochowskiej uczestniczył w konferencjach biskupów polskich. Te listy pasterskie podpisywali wszyscy biskupi diecezjalni i kierowali je do duchowieństwa i wiernych w całej Polsce. Zagadnienia podejmowane w zbiorowych listach biskupów polskich dotyczyły spraw aktualnych całym Kościołem polskim, w tym również relacji Kościoła – państwo. Znaczyło to, że problematyka tych listów była znacznie bogatsza niż listów pasterskich poszczególnych biskupów diecezjalnych. Episkopat podejmował problemy ogólnokościelne, jak przedłużenie Roku Jubileuszowego w Polsce na 1926 r. Biskupi podkreślali konieczność odbudowy ojczyzny po zniszczeniach w okresie niewoli narodowej i w czasie pierwszej wojny światowej. Ważnym zagadnieniem były także wybory do Sejmu i Senatu. W początkowych latach II Rzeczypospolitej biskupi polscy podkreślali stanowisko kościelne w sprawach prawa małżeńskiego, opartego na prawie kanonicznym. Wzywali duchowieństwo i wiernych do postępowania w duchu chrześcijańskim. Dla Kościoła w Polsce bardzo ważne znaczenie miał Synod Plenarny na Jasnej Górze w 1936 r., którego doniosłość biskupi podkreślali w swoich listach pasterskich w roku 1936 i 1938.

W okresie okupacji hitlerowskiej nie ukazywały się zbiorowe listy pasterskie polskich biskupów, bowiem na takie zebrania biskupów władze okupacyjne nie udzielały zezwoleń. Po zakończeniu drugiej wojny światowej biskupi apelowali o odnowienie życia religijnego po zniszczeniach moralnych w okresie okupacji i budowanie wartości religijnych w nowych warunkach społeczno-politycznych, mimo nowych trudności. Podkreślali szczególnie szkodliwe działanie alkoholizmu w społeczeństwie. Wskazywali także wiernym miejsce i rolę uchwał podanych w nowej konstytucji, a także znaczenie wyborów do parlamentu. Wobec szerzącego się procesu ateizacji biskupi wskazywali na konieczność katolickiego wychowania dzieci i młodzieży w okresie nauczania religii w szkołach podstawowych i średnich, co podkreślali w liście pasterskim w 1948 r. Dla biskupów polskich bardzo istotna była polska administracja kościelna na odzyskanych ziemiach zachodnich i północnych, dlatego uczestnicy konferencji Episkopatu we Wrocławiu wyrażali zadowolenie z jej ustanowienia przez Stolicę Apostolską.

Problematyka zbiorowych listów pasterskich polskich biskupów była znacznie szersza niż listów poszczególnych biskupów diecezjalnych, a przede wszystkim dotyczyła problemów religijnych w całej Rzeczypospolitej, pokazując ich rozwiązanie. Naukowe opracowanie tych pism wymagałoby znacznego poszerzenia problemów badawczych, a zwłaszcza ukazania tych zagadnień na tle całościowych dziejów Kościoła i Polski w tym czasie. Z tych przyczyn w niniejszym artykule zrezygnowano z szczegółowego omawiania zbiorowych listów biskupów polskich, mimo że jest to bardzo istotne zagadnienie dla dziejów Kościoła w Polsce¹².

5. Problematyka listów pasterskich biskupa Teodora Kubiny

Na początku należy stwierdzić, że wszystkie listy pasterskie pierwszego biskupa częstochowskiego były ściśle związane z życiem religijnym i społecznym duchowieństwa i wiernych diecezji częstochowskiej. Listy pasterskie biskupa Kubiny były wskazaniem, a zarazem odpowiedzią biskupa na istotne sprawy religijne i społeczne w diecezji. Tematy listów pasterskich wyznaczała aktualna sytuacja religijne i problemy związane z realizacją nauki Chrystusowej w jej granicach. W granicach diecezji w różnych jej regionach istniały odmienne uwarunkowania społeczne i religijne i występowały odmienne problemy, które trzeba było rozwiązywać w ramach ogólnej działalności pastoralnej w diecezji.

Na mocy bulli erekcyjnej *Vixdum Poloniae unitas* stolicą nowej diecezji zostało miasto Częstochowa z sanktuarium Matki Boskiej Częstochowskiej na Jasnej Górze, którego znaczenie ogromnie wzrosło w okresie zaborów. Po wykreśleniu państwa polskiego z mapy Europy i zlikwidowaniu jego stolicy w Warszawie Częstochowa z Jasną Górą stała się duchową stolicą wszystkich Polaków, którzy zostali podzieleni kordonami granicznymi państw zaborczych¹³. Do duchowej stoli-

¹² Zbiorowe listy pasterskie biskupów polskich zostały opublikowane w częstochowskich *Wiadomościach Diecezjalnych*, a z polecenia władzy diecezjalnej były czytane w kościołach w czasie nabożeństw w niedziele i święta.

¹³ Z.S. JABŁOŃSKI, *Zasięg terytorialny i natężenie ruchu pielgrzymkowego na Jasną Górę w latach 1864 – 1914*, SC 3 (1982) 161-202; TENŻE, *Jasna Góra w II Rzeczypospolitej 1918 – 1939*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego w czasach Polski Odrodzonej i drugiej wojny światowej 1918 – 1945*, red. R. Szwed, Częstochowa 2006, t. 3, 159-210.

cy Polaków i Cudownego Obrazu Matki Bożej pielgrzymowali Polacy z trzech rozdzielonych części ziem polskich, ale także z różnych państw, do których wyemigrowali po utracie swojej ojczyzny. Znaczenie sanktuarium jasnogórskiego było istotną przyczyną utworzenia nowej diecezji częstochowskiej „wokół Jasnej Góry”. Dla biskupa Kubiny z tego powodu Częstochowa i sanktuarium jasnogórskie stanowiły przedmiot najwyższej troski, a jednocześnie centrum życia religijnego całej diecezji i źródłem działań religijnych. Częstochowa, licząca ponad 100 tysięcy mieszkańców, dzięki przeprowadzeniu linii kolejowej warszawsko-wiedeńskiej w połowie XIX w. stała się potężnym ośrodkiem przemysłu hutniczego i włókienniczego, który dawał zatrudnienie miejscowej ludności robotniczej, a także przybyszom z okolicznych wsi i miasteczek. W okolicach Częstochowy ludność utrzymywała się przeważnie z rolnictwa. Lata niewoli narodowej i niepodległej Rzeczypospolitej skupiły mieszkańców Częstochowy i okolicy bardzo mocno wokół sanktuarium jasnogórskiego¹⁴.

Drugim ośrodkiem życia religijnego w diecezji częstochowskiej było Zagłębie Dąbrowskie. Na tym terenie był rozwinięty przemysł hutniczy i górniczy, w którym pracowała znaczna część mieszkańców tego regionu. Jednak sytuacja ludności robotniczej była bardzo trudna. Cudzoziemscy właściciele zakładów przemysłowych byli zainteresowani przede wszystkim osiągnięciem jak najwyższych zysków, natomiast nie troszczyli się o zapewnienie godziwych warunków życia ani robotnikom, ani ich rodzinom. Bezrobocie było zjawiskiem powszechnym, a nadto wielu robotników pracowało tylko kilka dni w tygodniu. W tym środowisku działały wrogie Kościołowi organizacje socjalistyczne i komunistyczne, które zyskały w tych warunków zwolenników wśród ludności robotniczej. Oddziaływanie chrześcijańskich ruchów robotniczych, działających w duchu encykliki papieża Leona XIII *Rerum novarum*, było niewielkie. Mimo takich okoliczności miejscowa ludność robotnicza organizowała nowe ośrodki duszpasterskie i budowała kościoły¹⁵.

Północno-zachodnią część diecezji stanowiły tereny rolnicze. Głównymi ośrodkami na tym terenie były miasta Wieluń, Radomsko i Kłobuck. W bliskiej odległości od Radomska było znane sanktuarium Matki Boskiej Gidelskiej w Gidlach. Bastionem polskości i wiary kato-

¹⁴ F. SOBALSKI, *Rozwój gospodarczy Częstochowy*, w: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 3, 55-100.

¹⁵ *Sosnowiec. 100 lat dziejów miasta*, red. J. Walczak, Sosnowiec 2002.

lickiej na tym terenie od czasów średniowiecznych była ziemia wieluńska. Mieszkańcy tej ziemi także w pierwszej połowie XX w. byli silnie związani z wiarą katolicką i z tego powodu biskup Kubina tę część diecezji nazywał „Galileą diecezji częstochowskiej”. Podobnie silne więzy z Kościołem katolickim istniały w ziemi kłobuckiej od czasu duszpasterzowania w Kłobucku ks. Jana Długosza, kronikarza dziejów Polski, również dzięki kilkunastoletniej działalności duszpasterskiej i oświatowej Kanoników Regularnych w tej parafii. W Radomsku zaczynał się rozwijać przemysł metalowy i meblowy, w którym znajdowała się miejscowa ludność wiejska. Ludność wiejska w okolicach Radomska była jednak nieprzychylnie nastawiona do spraw religijnych, ze względu na ówczesne relacje między miejscowymi dworami a plebanią. Tu działały nawet wrogi Kościołowi organizacje chłopskie. W środowisku wiejskim panowała jednak powszechna nędza, ponieważ gospodarstwa chłopskie były niewielkie, na skutek ich podziałów pomiędzy członków rodziny. Z tego powodu od początku XX w. istniało w zachodniej i północnej części diecezji powszechne zjawisko emigracji zarobkowej miejscowej ludności, udającej się zwłaszcza do Niemiec i Francji w celu poszukiwania pracy i zarobków. Młodzi Polacy we wczesnych miesiącach wiosennych udawali się za granicę na roboty sezonowe, aby dopiero późną jesienią powracać do rodzinnych miejscowości¹⁶.

W *Pierwszym liście pasterskim* biskup Kubina dał wyraz doskonałej znajomości całej diecezji częstochowskiej i nurtujących ją problemów. Podkreślał przede wszystkim znaczenie nowej diecezji i jej powstania wokół Jasnej Góry, ale także obowiązki religijne i społeczne wszystkich diecezjan. Obecność sanktuarium Matki Boskiej na Jasnej Górze zobowiązywała wszystkich wiernych do gorliwego życia religijnego oraz realizowania obowiązków społecznych wobec najbardziej potrzebujących, zarówno w środowiskach przemysłowych (miejskich), jak i wśród ludności rolniczej (wiejskiej). Biskup szczególnie podkreślał, że sama wiara nie wystarczy, ale wierzący powinni czynić uczynki wynikające z wiary. Podstawowym zadaniem było niesienie pomocy dobroczynnej najbardziej potrzebującym. Wśród tych, którzy znajdowali się w bardzo trudnej sytuacji, byli także urzędnicy, którzy zostali pozbawieni dotychczasowej

¹⁶ Kłobuck. *Dzieje miasta i gminy (do roku 1939)*, red. F. Kiryk, Kraków 1998; Kłobuck. *Dzieje miasta i gminy (1939 – 2009)*, red. W. Suleja, Wrocław 2010; T. OLEJNIK, Wieluń. *Dzieje miasta 1793 – 1945*, Wieluń 2007.

pracy i środków do życia¹⁷. Analogiczne cechy miały kazania wygłaszane w katedrze częstochowskiej na zakończenie roku, także nazwane listami pasterskimi, w których biskup charakteryzował poziom życia religijnego w diecezji w mijającym roku oraz podawał wskazanie na nadchodzący rok. Oprócz tego biskup wydawał listy pasterskie poświęcone szczegółowym problemom w diecezji m.in. list w sprawie Eucharystii świętej, z okazji 10. rocznicy zmartwychwstania Polski, list pasterski do młodzieży, list pasterski w sprawie Akcji Katolickiej Dobroczynności. Biskup widział także niebezpieczeństwa dla wiary katolickiej, na co zwrócił uwagę w liście pasterskim noszącym tytuł *Albo z Bogiem w nowy świat, albo bez Boga w przepaść*.

Specjalne miejsce w pasterskim nauczaniu biskupa zajmowały listy i odezwy w sprawie Akcji Katolickiej. Na temat zorganizowanej aktywności katolickiej celem ożywienia działalności duchowieństwa i wiernych biskup Kubina wiele publikował, a na tej podstawie kierował wskazania duszpasterskie do swoich diecezjan. Do udziału w Akcji Katolickiej wzywał wiernych wszystkich stanów, ale szczególnie słowa zachęty kierował pod adresem inteligencji katolickiej z wyższym wykształceniem, dla której przewidywał kierownicze stanowiska w tej dziedzinie¹⁸.

Znając z własnego doświadczenia sytuację polskiej emigracji stałej i robotników sezonowych biskup do tej grupy wiernych już na początku swej działalności kierował specjalne listy pasterskie, także w formie odezwy. W sprawach emigracji stałej, tak w obu Amerykach, jak i w innych częściach świata, został wydelegowany przez Konferencję Episkopatu Polski i Rząd II Rzeczypospolitej do przeprowadzenia wizytacji w sprawach kościelnych i narodowych. W sprawie polskiej emigracji w Ameryce Północnej i w Ameryce Południowej pozostawił dwa obszerne listy pasterskie pt. *Cud wiary i polskości w Ameryce. List pasterski, który wystosował do swoich diecezjan ks. dr Teodor Kubina, biskup częstochowski* (Częstochowa 1927) i *Cud wiary i polskości w Ameryce Południowej. List pasterski* (Częstochowa 1935). Także podczas pobytu przedstawicieli Polonii amerykańskiej na Jasnej Górze biskup redagował przemówienia o charakterze listów pasterskich, skierowane do rodaków w Ameryce. W tych listach zachęcał zarówno stałych emigrantów, jak o robotników sezonowych poza granicami ojczyzny, do wierności

¹⁷ T. KUBINA, *Pierwszy list pasterski*, w: TENŻE, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, t. 1, 8-14.

¹⁸ Temu zagadnieniu biskup poświęcił II tom *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*.

Bogu i swojej ojczyźnie. Zaś robotnikom sezonowym przypominał o godnym zachowaniu w obcym, często nieprzyjaznym środowisku oraz do oszczędzania zarobionych pieniędzy, aby dzięki temu mogli polepszyć swoje warunki codziennego życia w kraju.

Biskup chciał ożywić wiarę i działalność chrześcijańską także w poszczególnych regionach diecezji. W tym celu zorganizował diecezjalne kongresy eucharystyczne w Częstochowie, Sosnowcu, Wieluniu, Radomsku, Dąbrowie Górniczej, Kłobucku i Zawierciu. Ich celem było ukazanie wielkości wiary katolickiej w poszczególnych częściach diecezji oraz pobudzenie wiernych do aktywności w sprawach społeczno-religijnych.

Wobec wrogich nastrojów wobec Kościoła katolickiego biskup wzywał do czuwania i modlitwy w intencji Kościoła. Wystąpił także w bardzo doniosłym apelu w obronie czci i kultu Matki Boskiej Częstochowskiej, zwalczanego przez nazizm niemiecki. Chcąc zaś udoskonalić działalność duszpasterską w diecezji, wystosował listy pasterskie o parafiach i życiu parafialnym oraz o potrzebie dobrych kapłanów.

Wraz z początkiem okupacji hitlerowskiej życie religijne w diecezji napotkało na największe przeszkody. Diecezja została podzielona kordonami granicznymi. W tzw. Kraju Warty kościoły zostały zamknięte dla celów religijnych, a duchownych wywieziono do obozów koncentracyjnych. Dla ok. 250 tysięcy katolików narodowości polskiej Niemcy pozostawili jeden ośrodek duszpasterski w Rudzie k. Wielunia i dwóch kapłanów katolickich. W tych okolicznościach biskup pisał listy pasterskie do duchowieństwa i wiernych w formie znacznie mniej uroczystej i oficjalnej. Dawał wskazania odnośnie do pracy duszpasterskiej, nauczania religii dzieci i młodzieży oraz organizowania działalności duszpasterskiej w okupacyjnej rzeczywistości. Specjalne znaczenie miały odezwy biskupa w sprawie niesienia pomocy ludności polskiej wypędzonej z tzw. ziem wcielonych do Rzeszy, przybyłej do Częstochowy oraz wypędzonej ze stolicy po powstaniu warszawskim. Te listy pasterskie były pisane przeważnie na maszynie do pisania i potajemnie rozpowszechniane wśród duchowieństwa. Zaś w sprawie zorganizowania pracy duszpasterskiej w części diecezji, tzw. Kraju Warty, biskup wysłał list pasterski w formie zwykłego listu do ks. prałata Wincentego Przygodzkiego w Wieluniu, a potem do ks. Kanonika Franciszka Wtor-kiewicza w Rudlicach. Kiedy jednak wyżej wymienieni duchowni nie mogli wykonywać swojej misji, biskup zaakceptował istniejącą sytuację kościelną w powiecie wieluńskim, pod nadzorem ks. Józefa Kubicy i ks. Józefa Pruchnickiego.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej w Polsce powstały dwa wrogie sobie obozy w sprawach religijnych: jeden opowiadający się po stronie Boga, a drugi walczący z Bogiem. Nie było możliwości ich współpracy. Nadto w tych latach biskup chorował, co negatywnie wpływało na jego działalność. Mimo to w nielicznych listach pasterskich wypowiadał się na aktualne sprawy kościelne w diecezji. Wydał listy pasterskie w sprawie chrześcijańskiego małżeństwa, poświęcenia parafii i diecezji Niepokalanemu Sercu Matki Boskiej, w sprawie pijaństwa. Aktualne problemy religijne w diecezji określił w liście pasterskim na Wielki Post 1948 r. Programowy był także list pasterski z okazji jubileuszu 1950. rocznicy narodzin Chrystusa i 25-lecia istnienia diecezji częstochowskiej w 1950 r. Ostatnie wezwanie biskupa Kubiny do duchowieństwa i wiernych dotyczyło 550. rocznicy śmierci królowej Jadwigi.

Wyżej przedstawiona problematyka listów pasterskich biskupa Kubiny jednoznacznie wskazuje na ich aktualność w początkowych 25 latach istnienia diecezji. Biskup podawał wskazania duszpasterskie dla całej diecezji, poszczególnych regionów diecezji oraz wszystkich stanów diecezjan. Wzywał do odnowienia życia religijnego w „zmarłychwstałej Ojczyźnie”. Przypominał o konieczności religijnego wychowania dzieci i młodzieży. Nie zaprzestał swej działalności pasterskiej także w okresie okupacji hitlerowskiej oraz w pierwszych latach reżimu komunistycznego. Te listy pasterskie uwzględniały także bardzo dokładnie aktualne sprawy społeczne na terenie diecezji. Pamiętał wreszcie o polskiej emigracji stałej i wychodźcach sezonowych, którym przypominał obowiązki wierności Bogu i swojej ojczyźnie.

6. Rzeczywistość historyczna w listach pasterskich biskupa Teodora Kubiny

Listy pasterskie biskupa Teodora Kubiny były bardzo silnie związane z faktami i wydarzeniami historycznymi w diecezji częstochowskiej. Treści pastoralne biskup podawał na tle ówczesnych dziejów diecezji. Taki charakter miał już pierwszy list pasterski z 25 III 1926 r., a powyższe zasady biskup Kubina stosował do ostatniego swego listu pasterskiego. Jako takie listy stanowią bardzo cenne źródło historyczne zarówno do dziejów diecezji częstochowskiej, jak i kształtowania się życia religijnego duchowieństwa i wiernych.

Wszystkie listy pasterskie stanowią istotną część przepowiadania Ewangelii jako szczególnej misji biskupów w diecezjach. Jest to zawsze uroczysty sposób działalności kaznodziejskiej, a przekazane w formie publikowanej, listy stanowią specyficzny rodzaj dzieła literackiego. Pojęcie dzieła literackiego jest bardzo szerokie i pojemne, a jednocześnie trudne do precyzyjnego zdefiniowania. Takie określenie można stosować do publikacji dotyczących minionej epoki, ale i aktualnej rzeczywistości, a nawet dzieło literackie może przenosić swoją akcję w przyszłość, gdy pewne treści zostały określone jedynie w umyśle i wyobraźni autora. Dziełem literackim jest przeto zarówno pamiętnik, jak i kronika, dramat i różne rodzaje twórczości poetyckiej. Listy pasterskie, podobnie jak inne formy twórczości kaznodziejskiej, mają sobie właściwe cechy i charakterystyczną treść i dlatego stanowią swoisty gatunek literacki. Historyczność listów pasterskich szczególnie podkreśla fakt ich autorstwa, bowiem autorzy listów żyli i działali w określonych ramach czasowych i związani byli z określonym miejscem, którym było terytorium diecezji¹⁹.

Proces poznania historycznego ma charakter pośredni, bowiem historyk nie poznaje faktów i wydarzeń historycznych bezpośrednio, ale za pośrednictwem różnego rodzaju zachowanych zabytków przeszłości, czyli źródeł, wśród których zabytki pisane zajmują bardzo ważne miejsce. Zachowane źródła pisane stanowią bezpośredni przedmiot badań historyka i dopiero na podstawie studium nad nimi poznaje on przedmiot swego badania. Ten proces jest długi i trudny, ale istotny do określenia badanego faktu lub wydarzenia historycznego. Fakty i wydarzenia historyczne występowały zawsze w kontekście innych okoliczności i tylko na tym tle mogą być właściwie zrozumiane. Zadaniem historyka jest poznanie bogactwa zawartych w źródle wiadomości, w tym także w tych źródłach, które już wcześniej były przedmiotem badań naukowych. Takim źródłem wiadomości o dziejach życia religijnego są bez wątpienia listy pasterskie biskupów. Kwestionariusz pytań do tych pism, podobnie jak do innych źródeł, musi być doskonale przygotowany na podstawie dotychczasowego stanu wiedzy na określone tematy.

Listy pasterskie biskupów diecezjalnych, kierowane do duchowieństwa i wiernych ich diecezji, spełniają wszelkie kryteria źródeł histo-

¹⁹ M. BRZOZOWSKI, *Teoria kaznodziejstwa (wiek XVI – XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, t. 2, 384-391; J. ZWIĄZEK, *Mikołaj z Wilkowiecka i jego działalność kaznodziejsko-literacka*, w: *Studia historyczne*, red. M. Żywczyński – Z. Zieliński, Lublin 1968, t. 1, 44-47.

rycznych. Przede wszystkim podstawę badań naukowych stanowi zachowana ich treść. Była ona ściśle związana z określonym miejscem i czasem, a nadto znani byli autorzy listów. Charakterystyczny był także dla poszczególnych listów pasterskich warsztat pisarski ich autorów. W ten sposób autorzy listów dawali świadectwo rzeczywistości historycznej w swoich pismach.

Listy pasterskie biskupa Kubiny przez swoją treść, związaną bardzo ściśle z miejscem i czasem, czyli diecezją częstochowską w latach życia i działalności biskupa Kubiny, powstawały w określonym środowisku i w określonej sytuacji społeczno-religijnej. Z tego powodu stały się ważnym źródłem poznania dziejów diecezji częstochowskiej i aktualnych w jej granicach problemów religijno-społecznych. Poznanie tej problematyki stanowi istotny problem badawczy dla przyszłych badaczy dziejów diecezji oraz poglądów jej pierwszego biskupa.

Zakończenie

Wśród różnych rodzajów działalności organizacyjnej w nowo powstałej diecezji częstochowskiej jej pierwszy biskup dr Teodor Kubina od samego początku swej działalności pasterskiej dużą wagę przywiązywał do nauczania wiary i obyczajów w formie listów pasterskich. Biskup musiał przede wszystkim organizować diecezję od podstaw, jednocześnie tworząc z dwóch części macierzystych diecezji jednolity organizm diecezjalny, posiadający te same struktury diecezjalne i taki sam sposób organizowania życia religijnego duchowieństwa i wiernych. Dał temu wyraz już pierwszym liście pasterskim z 25 III 1926 r. Był to fundament pod organizowanie instytucji diecezjalnych i kształtu życia religijnego w diecezji. Był on oparty na głębokiej wiedzy teoretycznej biskupa w sprawie funkcjonowania diecezji, położonej „wokół Jasnej Góry”, jak i znajomości warunków społecznych mieszkańców we wszystkich regionach nowej diecezji. Biskup dał wyraz swojej znajomości warunków materialnych wiernych zarówno w ośrodkach przemysłowych, jak i na terenach wiejskich. Widział szczególnie wielką nędzę ludności robotniczej w miastach, a także w środowiskach wiejskich, w których tysiące mieszkańców wiosną każdego roku wyjeżdżało poza granice kraju w poszukiwaniu pracy i chleba.

Biskup podkreślał, iż wraz ze zmartwychwstaniem Polski do niepodległego bytu Polacy winni dążyć do odrodzenia zarówno życia na-

rodowego, jak i religijnego. Z takimi apelami zwracał się zarówno na początku Wielkiego Postu, jak i w kazaniach przeznaczonych na zakończenie roku, wygłaszanych w katedrze częstochowskiej. Nawoływał do podjęcia zdecydowanej walki z plagą pijaństwa oraz niezgodą w społeczeństwie. Podkreślał znaczenie duchowieństwa w diecezji, wzywając kapłanów do głębokiego życia religijnego oraz gorliwej pracy duszpasterskiej wśród wiernych, w tym także w dziedzinie organizowania pomocy materialnej dla najbiedniejszych.

W okresie II Rzeczypospolitej biskup Kubina w listach pasterskich swoje wezwania kierował nie tylko do wiernych mieszkających na stałe w granicach diecezji częstochowskiej, ale także do polskich emigrantów stałych i sezonowych z całej Polski, bowiem z ramienia Episkopatu i Rządu polskiego odbywał podróże apostołskie do rodaków przebywających na emigracji. Nie tylko odwiedzał środowiska polonijne, ale także kierował do nich swoje listy pasterskie, wzywając do wierności wierze katolickiej i polskim tradycjom narodowym. Te listy są świadectwem doskonałej znajomości sytuacji religijnej i narodowej wśród polskiej emigracji na różnych kontynentach, szczególnie w obu Amerykach.

W okresie okupacji hitlerowskiej i w pierwszych latach władzy komunistycznej w Polsce listy pasterskie biskupa (w różnej formie) były wskazaniem dla duchowieństwa i wiernych w bardzo trudnych okolicznościach dla działalności kościelnej. Wobec wojującego ateizmu biskup zachęcał wiernych i duchowieństwo do trwania w Kościele katolickim.

Listy pasterskie biskupa Kubiny, pisane w okresie 25 lat jego działalności pasterskiej w diecezji, stanowią bardzo wartościowe źródło poznania życia religijnego w tych latach, istniejących niebezpieczeństw, a nawet ideologii zwalczającej Boga i Kościół katolicki. Stąd wnikliwa analiza ich treści może przyczynić się do pogłębienia wiedzy o życiu religijnym w diecezji w ówczesnych warunkach społecznych i narodowych. W tej sytuacji nie wystarczy tylko wymienić listy pasterskie biskupa Kubiny, podobnie jak innych biskupów, ale należy przeprowadzić głęboką analizę ich treści, tak pod względem religijnym, jak i na tle ówczesnych wydarzeń społeczno-gospodarczych.

Pastoral Letters of dr. Teodor Kubina
the First Bishop of Częstochowa Diocese
Summary

The first bishop of diocese of Częstochowa, dr Teodor Kubina organised in 1926-1951 from scratch new-established diocese. The results of his work were the determining directions of pastoral action and establishing new diocesan institutions. He was the author of numerous treatises on current religious-social problems, mainly on the matter of workers and Catholic Action. The special place in his action was taken by the Shrine of Our Lady on Jasna Góra. As the representative of Polish Episcopal Conference and The Polish Government he took parts in international Eucharistic congresses and visited Polonia. He took care of seasonal workers from diocese of Częstochowa. Kubina encouraged both seasonal workers and emigrants to the faithfulness to the Catholic faith and Polish national traditions. The most important his task was the providing of proper care for the faithful in the diocese. Here the significant role played the pastoral letters directed both to the priests and the faithful. He released 73 pastoral letters including appeals, speeches and proclamations. The bishop called on the diocese residents on religious eagerness, faithfulness to the Catholic Church and national traditions. During the German occupation the bishop directed pastoral letters to divided by Germans diocese of Częstochowa and in this way organized the religious life in all diocese and managed it. There are religious matters against a background of social life of diocese residents presented in his pastoral letters. Because of this fact, they are valuable historical source in conducting the research on the history of diocese in the time of bishop Teodor Kubina's activity.

Słowa kluczowe: biskup Teodor Kubina, diecezja częstochowska, Kościół, listy pasterskie.

Keywords: bishop Teodor Kubina, diocese of Częstochowa, Church, pastoral letters, Poland.